

ПАМ'ЯТЬ РОДУ...

Є. М. Баран

Зенон Дмитровський. Вчений, педагог, батько. – Львів: ПАІС, 2015. – 84 с.; Зенон Дмитровський. Пам'ять поколінь. – Львів, 2015. – 278 с.

Це не буде рецензія на книги Зенона Дмитровського, оскільки їх пише мій троюрідний брат, пише він про свого батька Євгена Миколайовича Дмитровського (1910-1968), і вписує свою родинну історію в контекст історії галицького українства 30–60-х років ХХ століття.

Сам Зеновій Дмитровський (1943 р.н.) – журналіст, телевізійник з великим стажем, кандидат філологічних наук, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка.

Почну з родинного кола – його бабуся Анна Дмитровська (1884-1954), з дому Цепенда, і моя бабуся Анастасія Братків (1894-1966), з дому Цепенда – є рідними сестрами. Про мою бабусю і дідуся Івана Браткова (1888-1964) говориться в книзі, також наводяться фрагменти спогадів моєї цюці Євгенії Нагірняк-Братків (1926-2011) і моєї мами Михайлини Баран-Братків (1929 р.н.).

Я не пам'ятаю, на жаль, його батька Євгена Дмитровського, викладача Дрогобицького педінституту, але пригадую, як моя мама на початку листопада 1968 року їздила на похорон свого двоюрідного брата. А через два місяці на роботі помер і старший брат Євгена, станіславський інженер Станіслав Дмитровський (1909-1969), якого раз бачив у своїх ще живих дідуся і бабусі (напевне, це була осінь 1963-го, або рання весна 1964-го, бо мій дідусь помер 22 квітня 1964).

Все, що знаю про родину Дмитровських, знаю від своєї мами. І про Євгена та Стаха, які не тільки були свідомими українцями, але й членами Комуністичної партії Західної України, яка була розформована у 1939 році, а багато її членів загинули в тюрмах і концтаборах совітського режиму. Тому Євген більше ніколи не вступав у партію, коли йому пропонували, бо тільки відповідав: *“Прошу поновити моє членство в КПЗУ”*. І про їхнього батька, мельника Миколу, якого побили енкаведисти і відпустили вмирати додому.

Те, що Стах і Євген були чесними і талановитими людьми, є беззаперечним родинним фактом, і моя родина, в тому числі я, гордимся братами Дмитровськими. Бо родинне коло по лінії мого прадідуся Симеона Цепенди (названого на честь свого дідуся, священника-ієрея Симеона Саврасевича, 1782-1855) є обширним: прадідусь оженив 3 синів (Миколу Яремка і Кирила) і віддав заміж 7 доньок (Ярину, Марину, Юлію, Анну, Теклю, Анастасію, Параску).

Про нашого прапрадідуся Олександра-Олексу (1810-1884) знаємо мало, більше вигадок і легенд, тому кожний із його нащадків вигадує *“свою”* історію прапрадідуся, в тому числі я. Те, що він був чоловіком

прийшлим, авантюристом, бережанським селянином, який вбив пана, польським шляхтичем або двоєженцем, – говорили усі і говорили різне. Чомусь ховав своє минуле, як і своє справжнє прізвище, – хоча до середини 50-х років ХХ століття деякі односельці ще знали його справжнє прізвище. Але сьогодні воно втрачене (моя мама лише якось мені призналася, що наш сусід Михайло Шуригайло, 1921-1989, колись їй назвав прізвище її прадідуся, але вона ... забула).

Факт той, що ми ведемо родовід не так по Олександрю-Олексі, як по його дружині Марії (1821-1864), батько якої, Симеон Саврасевич, один рік священникував у нашому селі, 1837-1838, про що є запис у документах Станіславівської єпархії (це село Джурин Чортківського району Тернопільської області), а останньою його парафією було село Великий Ключів Коломийського району (тепер Івано-Франківська область), де він і помер 1855 року. Останні п'ять років свого життя, після смерті дружини, Симеон Саврасевич висвятився на священника-іерея. Похований мій прапрапрадідусь у моєму селі, бо тут жила донька (так розумію, що похована і прапрапрабабуся, імені якої не знаємо), бо єдиний син Николай (1825-1891) теж був священником-іереєм, висвячений 27 березня 1853 року, і служив у трьох парафіях – в Печеніжині 1853-1867 роках; капеланом у Ценяві, 1867-1888 роках, й останні три роки парохом в Косові, де й похований біля церкви Різдва Івана Хрестителя (могила збереглася і доглядається нащадками Марії), про це зберігся запис у Книзі обліку священників Станіславської єпархії (Ф. 504, Оп.1, 195 “а”, 4 грудня 1873 р. – 31 березня 1944 р.). Николай Саврасевич не був одруженим, дітей не мав. Причиною смерті було отруєння економкою, яка сподівалася на гроші, але весь спадок Николай відписав дітям Марії (а їх у неї було восьмеро – п'ять синів і три доньки).

Склалося так історично, що бабуся Анастасія найкраще спілкувалася зі своїми сестрами Яриною (1876-1957), Анною, Параскою (1896-1958) і братом Яремою (1888-1930). Свого первістка бабуся назвала Яремком, а хресною мамою моєї мами була Анна Дмитровська. Мій дідусь був у гарних взаєминах із Іваном Полутранкою (1870-1931) і Миколою Дмитровським (1880-1946), своїми шваграми, біля яких і захотів бути похованим. Чомусь навіть для Анни, дружини Миколи, дідусь Іван вибрав місце не біля чоловіка, а недалеко від її бабусі Марії Цепенди-Саврасевич. Так, ніби тримав місце для себе коло улюблених швагрів...

Вся історія, розказана Зеноном Дмитровським (а був період, коли він називав себе Євгеном), виповнена світлою ностальгією за рідними по батьковій і маминій лініях. Можливо, вона розказана для своїх синів, Євгена і Олександра (колись дружина Зенона Леся приїхала до нас і зі здивуванням дізналася, що імена синів моєї мами Олександр і Євген: “А я думала, що ми перші так назвали”) – Євгени у нас велися вже з 20-х років ХХ століття – Євген Братків (1921-1925), рідний брат моєї мами, що помер маленьким; Євген Гнатович Братків (1921-1997), двоюрідний

брат моєї мами; Євген Кирилович Цепенда (р.н.1934), двоюрідний брат моєї мами; Євген Миколайович Цепенда – “Квітка”, троюрідний брат моєї мами, вбитий у 1946 році зрадником; моя цьоця Євгенія... А Олександр – навіть не від прапрадідуся пішло, принаймні моя мама назвала свого первістка після прочитання оповідання Грінченка “Олеся”, і моему братові вже пішов 61-й рік, а його так і називаємо Олесь...

Євген Дмитровський – викладав з 1951 року в Дрогобицькому педінституті, захистив дисертацію по творчості Марка Черемшини (“Реалізм Марка Черемшини”, чи не перша дисертація взагалі по творчості “покутського жайворонка”), працював завкафедрою української мови, підготував докторську дисертацію по методиці викладання української мови в школі (у 1965 році вийшла книга з такою назвою), а наприкінці 30-х у видавництві Івана Тиктора видав дві книги “Домашній промисел” і “Заграйте, струни: Підручник гуртової та одиначної гри на мандоліні, мандолі й гітарі” (обидві, 1938). Вчився у Львівському університеті і Станіславському педінституті, в останньому рік працював у бухгалтерії, а в останній рік свого життя планував переїхати на викладацьку роботу до Івано-Франківська, його запрошували на посаду завкафедри української мови.

Розповідає Зенон Дмитровський і про своє становлення як журналіста, про долю своєї мами, Ганни Теодорівни (з дому Розумна). Сьогодні у Зенона Євгеновича три онуки, Зенон, Дем’ян (по сину Євгену) і Теодор (по сину Олександрю).

Наприкінці книги спогадів подається діалектологічний словничок, в якому наводяться слова, які вживалися у родині дідуся Теодора Розумного, а також родинні Приповідки та Співанки від бабусі Євдокії Розумної.

В цілому ці дві книги написані з великою любов’ю і шаную до батьків та родини в цілому. Ми повертаємося до родинних історій. Це добре. Тому не даремно, Зенон Дмитровський епіграфом до обидвох книг взяв слова Сенеки: “Людина живе стільки, скільки про неї пам’ятають”, а для останнього розділу родинних спогадів використано латинський вираз: “*Verba volant, skripta manent*” (Слова відлітають, написане залишається). Гадаю, цей досвід вийде за рамці родинні і стане основою для написання живої, реальної історії галицьких українців, які своїм життям та ідеалістичним служінням краєві, стверджували національну правду буття.

«НАСТАЄ ТАКА ХВИЛЯ ЩО ВМИТЬ УСЕ ЗМІНЮЄ...»

Кристина Ленковська. Турбота / Krystyna Lenkowska. Troska. – Львів, 2014. – 68 с.

Кристину Ленковську я вперше почув у жовтні 2007 року на «Криницькій осені літературній», на яку мене запросили разом із львівським поетом Богданом Смоляком завдяки Олесю Гордону. Я майже не цікавився польською поезією, окрім того, що знав в українських перекладах книги Анджея Бурси (у перекладах Андрія Панчишина та Івана Андруссяка), Збігнева Герберта (першопрохідцем тут був Василь Махно, а відтак Віктор Дмитрук), Тадеуша Ружеви́ча (у перекладах Ярини Сенчишин) і Віслави Шимборської (у перекладах Олеса Гордона). Цього вистачало, аби говорити, що я маю уявлення про польську сучасну поезію.

Сьогодні в моїй бібліотеці декілька книг віршів Кристини Ленковської (“*Nie deptać przylaszczek*” / “*Не топтати фіалок*”, Rzeszów, 1999 вірші польською і англійською; “*Wiersze okienne*” / “*Вірші віконні*”, Rzeszów, 2003; “*Wybór Ewy*” / “*Вибір Єви*”, Warszawa, 2005, вірші польською і англійською; “*Sztuka białego*” / “*Мистецтво білого*”, Warszawa, 2008; “*Tato i inne miejsca*” / “*Тато та інші місця*”, Kraków, 2010.

Знаю, що в її доробку є ще дві книги, власне дебютна, під назвою “*Провінційний вальс*” / “*Walc prowincja*”, 1991 та “*Смолокуне, трояндо*” / “*Pochodnio, róžo*”, 2002. Можливо, були в неї книги віршів після 2010 року, але я вже не скажу. Ні, скажу. В польській Вікіпедії подані ще 2 книги – 2013 “*Kry i wyspy*” / “*Айсберги і острови*”, Rzeszów, 2013 і “*Zaległy list do przyszczonego anioła*” / “*An Overdue Letter to a Pimply Angel*” (“*Не надісланий лист прищатого ангела*”), Rzeszów, 2014.

Перші переклади віршів Кристини Ленковської українською зробив Василь Махно, а відтак я (“*Поезія єднання. Вірші з Кракова*”, Львів, 2008). Чогось Олесю Гордон назвав мої переклади “*переданням*”. З моїх дванадцяти віршів, які я переклав, три повторені – “*Кроки*”, “*Самотність*”, “*Україна Україна*”. Можна було додати до 26-ти віршів, перекладених Олесем Гордоном ще 10, перекладених мною (“*Краків – Варшава-Західна*”, “*Сивілло, чого прагнеш?*”, “*Сивина*”, “*Провістив Адам Сетові*”, “*Natura morta і собака*”, “*Проповідування птахам*”, “*Дві долини*”, “*Так є*”, “*Твоя лицемірна відсутність завдає прикrostі*”, “*Станеться що увійде у тебе мандруючий біль*”) і ще 3, перекладених Василем Махном (“*Запах любові*”, “*Я – вона*”, “*По п’яте*”), і вийшла б незла книженція для ознайомлення українського читача із творчістю талановитої польської поетеси.

Бо її поетична мова вирізняється не тільки на тлі польської поезії. Після 2010 року Кристину Ленковську критики розглядають у контексті п’яти найскравіших поетес, серед яких Віслава Шимборська, Ева Ліп-

ська, Юлія Хартвіг... Се інтелектуально-філософська лірика з надривним відчуттям болю екзистенційної самоти.

Мене завжди дивує польський верлібровий вірш. Ніби нічого особливого, майже прозова хода, і в той же час особливий новелістичний пуант, який додає віршеві відкритості, філософської двозначності (як мінімум). Це та “дитяча” несподіванка, яка витворює окрему мелодіку вірша, її гармонійно-музичне звучання.

Аби не бути голослівним і не переконувати “натще”, зачитую один з віршів:

*Щохвилини вбиваю одну нав'язливу думку як надокучливу муху.
А вона так хоче жити.*

Придумала собі кохання як гігантську мушку овочівку.

*Цікаво хто тоді помер би першим неприродною смертю:
я, вона чи той райський овоч?
("По п'яте")*

Хоча мені імпонує переклад Василя Махна:

*Щохвилі вбиваю одну нав'язливу думку як обридливу муху.
А вона тільки хоче жити.*

Уявляю собі кохання як велетенську мушку

*Цікаво хто ж тоді помер би першим неприродною смертю:
Я, вона, чи той райський плід?*

Може, це питання смаку або ж питання стереотипів. Але книга в перекладі Олександра Гордона все-таки виконує свою позитивну функцію, вона знайомить із творчістю однієї з найцікавіших польських поетес першої третини ХХІ-го століття. Так, скажете Ви, загнув. До третини ще 10 літ. Правда. Але Кристина Ленковська з тих поетес, які з кожним роком тільки додають до свого світу, роблячи його виїмковою площиною індивідуального вrostання в земний простір. Ще немає точок дотику, але є неймовірна туга за гармонією світу, в якому людина не була би так покинуто самотньою. Навіть, якщо вона прапраправнучка Еви – Ева, яка пізнає непізнане і відкриває в собі людське, сиріч божественне...

ПОЕТ РОЗМОВЛЯЄ...

Богдан Задура. Поет розмовляє з народом: Пер. з пол. Дмитра Павличка, Миколи Рябчука, Андрія Бондаря / передмова Д. Павличка; Післямова А. Бондаря. – Харків: Фоліо, 2007. – 187 с. – (Сафарі).

Книга – привід для розмови, але привід гарний. 18 лютого 2015 року польському поетові і перекладачеві Богдану Задури виповнилося 70. Про книгу, яку я заанонсував, напевне, писалося. Мені трохи дивно інше, ніде в літературній періодиці українській я не бачив бодай одного матеріалу вітального. А могли би чи той же Дмитро Павличко, чи Микола Рябчук, в крайньому разі Андрій Бондар написати про ювілей Задури. Могли би зініціювати і державну відзнаку чи організувати видання гарного тому вибраного, *шляк би нікого не трафив*. Але все у нас, як у тій симоненківській країні Навпаки: *“Там ніхто й не чув про мило! // Всі замурзані по вуха, // Галасують всі щодуху, // Оком чують, вухом бачать, // Догори ногами скачуть. // Сажотруси хати білять, // Землемири небо ділять, // Косарі дерева косять, // Язиками дрова носять”*...

Той же Дмитро Павличко у передмові відзначає: *“Як за вибором авторів і творів, так і за майстерністю відтворення польською мовою українська поезія в перекладах Богдана Задури викликає схвальне подивування. Польський поет уміє знаходити в нашій літературі речі, які не поступаються найкращим зразкам сучасної польської і, думаємо, європейської поезії”*. Андрій Бондар у післямові доповнює думку українського класика: *“Задура – це 95% української поезії польською мовою”*. Так само високо цінують оригінальний поетичний талант Богдана Задури: *“Поезія Богдана Задури – своєрідний, широкий архіпелаг, який з’явився не одразу, а поступово впродовж майже сорокалітньої творчої праці письменника (перша його збірка віршів «У краєвиді із амфор» вийшла 1968 р.)”* (Дм. Павличко); *“Задура – це своєрідний Гауді польської поезії”* (А. Бондар). Гарно сказали, добре сказали, молодці. Але сказавши „А“, треба казати „Б“, і тоді все сприймається нормально.

Але не буду розвивати сеї теми, бо, можливо, якісь спроби з боку названих письменників робилися, аби ювілей Задури був не тільки подією польської літератури, але й важливим камертоном української європейської культурної ходи.

Скажу, що переклади трьох добрих знавців польської мови і незлих поетів (можливо, хтось забув Рябчукову *«Зиму у Львові»*), з різними варіантами трактування одного і того ж вірша (особливо багато *“збігів”* у Павличка і Бондаря), дають змогу читачеві не тільки прочитати вірші Богдана Задури, але й вибрати кращі з українських поетичних інтерпретацій.

Про своєрідність поетичного і розуміння поезії Богдан Задура говорить сам в одній зі своїх прозових ритмічних рефлексій: *“Одним зі способів, якими послуговується поезія, є обертання банальних ситуацій,*

використання парадоксів. Вірш – це складені в певному порядку і відповідно до певних правил слова”. І продовження цієї думки в цьому ж вірші: “Недочування уможлиблює несподіване поєднання слів. Можливо, в цьому полягає покликання поезії, в організації таких неповторних несподіваних поєднань, які, однак, не є випадковими. Той, хто не любить багаторазово повторювати те саме, не має чого шукати в публічному житті та в політиці. Той, хто хоче говорити те саме й так само, не має чого шукати в поезії” («Горобець біля кістки», пер. А. Бондаря).

У поетичному доробку Богдана Задури маємо як класичні форми римованого вірша, так і верліброву традицію, дуже характерну для польської поезії від середини 70-х років минулого століття (хоча той же Ружевич, Герберт, Шимборська, Мілош ще в 50-х роках її активно пропагували). Дмитро Павличко так охарактеризував формальне розмаїття поезії Задури: “У тій системі висп є острови неокласицизму, модернізму і постмодернізму, цикли сонетів, мініатюр, вільних віршів, римовані й неримовані строфи поем, прозою записані рефлексії неординарно мислячої людини. За всієї формальної різноманітності, тематичної багато вимірності, метафоричної вишуканості ця поезія базована на єдиному інтелектуально-емоційному моноліті, який можемо назвати трагічною іронією”. Андрій Бондар доповнює цю оцінку: “Дивна річ: його ранні, класицистичні речі можна сприймати як шедеври поетичного мастодонта, натомість вірші з останніх збірок – кваліфікувати як молодецьке хуліганство”. І ще одне слушне зауваження Бондаря: “Задура має якусь мало не «Єжилецівську» пристрасть до афоризації поезії”.

Цією книгою я для себе відкрив талановитого поета. За принципом: краще пізно, ніж ніколи. Але мені більше до вподоби його мініатюри і ота “єжилецівська” пристрасть до афоризації. У його “довгих” віршах чи віршованих рефлексіях треба ловити серцевину, що не так просто, а, моментами, й не можливо. Я би не хотів говорити, що се є недоліком автора. Швидше, має рацію А. Бондар, з цього приводу твердячи: “У Задурині контексти і другі, треті, п’ятнадцяті рівні розуміння треба довго «в’їжджати». Треба уявляти цю поезію візуально, пробувати на смак, торкатися пальцями”.

Але не можна не визнати загальний високий рівень поетичного мислення. Елементи іронії, самоіронії, сатири (насамперед, поема «Тиша», яку добре – у сенсі естетичному і сенсі читацькому – оцінює Павличко і яка дивним чином перегукується із Симоненківською казкою «Подорож у країну Навпаки»), поетичного парадоксу і афористики є ключовими для розуміння особливостей поезики Богдана Задури.

Так, Богдана Задуру треба просто читати і розуміти, що його увага до української поезії, його ентузіастичне намагання привернути увагу польського читача до світу української поезії є тим несподіваним, але й не випадковим дарунком, який українська культура має не тільки поважати, але й, зі свого боку, всіляко підтримувати такого автора, популяр-

ризуючи його творчість на українських теренах. Аби бодай спростувати іронічно-афористичне спостереження Богдана Задури:

*Чим більше ти зробив
тим більше непотрібний
(«Об'єктивне», пер. Д. Павличка)*

Чи перевести його в розряд авторського хвилинно-настрогового перебільшення...

МІЖ “РОСЛИННОЮ ФІЛОСОФІЄЮ” І ЛІТЕРАТУРНОЮ КОН'ЮНКТУРОЮ...

*Радість контакту: Розмови з Тарасом Прохаськом. – Брустури:
Дискурс, 2015. – 208 с.*

Особливість літературного процесу, сиріч українського, полягає в тому, що тут вже давно ніхто не хоче про себе чути навіть натяку на правду. Не те що правди у її найрізноманітніших виявах: від християнського фанатизму до геббелівської пропаганди, – а навіть подобизни правди.

Чому так склалося, важко сказати, а ще важче зрозуміти. Одні літератори вийшли на зарубіжні стипендіальні фонди і вдало їх експлуатують, вдаючи із себе суспільних лібералів і лоялістів різного штибу сексменшин. Інші рвуть на собі вишиванку і хто тихо, а хто цинічно краде все, що може. Ще інші... Але про невдах жодного слова...

Так виглядає, що ідея високої літератури потрібна лише декільком людям, – вже покійному Олегу Лишезі й живій, нонконформістській Галіні Пагутяк. Кожна з цих постатей має своє коло шанувальників і прихильників, а є ще інші літератори, самодостатні й по-самурайськи приречені на вічну опозиційність, той же Степан Процюк.

Тарас Прохасько завжди виокремлювався із усіх можливих і неможливих літературних шерег. Він спокусив читача умінням *літературного говоріння*, власне такий собі варіант усної літератури в конспектованому вигляді. Його показна житейська мудрість і простота створили навколо Прохаська імідж новітнього філософа-сковородинця, хоча ніхто не вникав у сутність його світоглядної ходи.

Кілька оповідань у середині 90-х, відтак антироман “*НепрОсмі*” на початку 2000-х, створили йому реноме українського Маркеса з нібито українським магічним реалізмом. Але від 2003 року Прохасько перебуває в літературі *балаканням*, ніяк не виходячи ні в жанрові рамці роману, ні в жанрові рамці оповідання чи новели. Він так і “*завис*” на рівні есеїстичного *говоріння вголос* (не беру до уваги пробу дитячої книги, яку тут же проголосили шедевром світового значення), але чомусь цього естетичного і світоглядного “*зависання*” ніхто не хотів зауважити.

Навпаки, постійно і завжди – Прохасько – найкращий, Прохасько – унікальний, Прохасько – неповторний. Майже як крихітка Цахес...

Прохасько справді унікальний випадок в українській літературі. Він давно зрозумів читацькі потреби і вдало маніпулює літературною справжністю. Хоча давно вже не має бажання ні писати, ні видавати книги. Але чоловікові назбирується під півсотню літ. Він отримав з десятка несогірших фінансово європейських премій. Робити барменом йому не вдається (се одна з улюблених його професій), то чому не заробляти літературною лінню, коли читач потребує такої постаті і ця ніша є відкритою...

Можливо, я б не був такий категоричний, коли б не прочитав розмови з Прохаськом, зібрані воедино під обкладинками книги, виданої Василем Карп'юком.

Хочу подякувати Карп'юку, що він зробив необхідне: розкрив сутність літературного лінування.

Майже всі розмови Прохаська стереотипні, сливе під копірку проговорені, хоча слова інші. Що є в них, цих розмовах? Людина, яка мала літературний хист і трохи його розвинула за допомогою простих маніпуляцій: особливостей родинної біографії; галицької говірки, вдало використаної; займенникових галицьких форм; показової простоти; недбальства до зовнішнього вигляду; внутрішньої сором'язливості, про яку постійно нагадується і ходження по колу: *“одної і тої самої”*. Прохасько навіть не намагається приховати свого небажання щось вигадувати, він говорить про себе майже правду, *“лопоцеїть”* (літературно бреше), а читач, мов заворожений, радісно вигукує: *се так природно, се так щиро, се так просто*. Навіть не звертають уваги на те, що Прохасько твердить, що ні природним, ні щирим, ні відвертим він не був і не буде.

Я не беру до уваги приватний аспект, бо се, в принципі, особиста справа кожного. Але роль, обрана Прохаськом вимагає дотримання певних правил, яких він не дотримується і твердить, що ніхто нічого не повинен дотримуватися. Тобто, його філософія – *всьо так просто, мені так добре, я себе відчуваю письменником, але не ідентифікую з професією письменника, я собі хочу бути збудником думання про самого себе, я вибираю...* Сей квазісковородинець є одним із найгоцентричніших літераторів сучасної України. А його філософія не що інше як літературно-побутовий анархізм.

Хоча треба сказати, що з тої епохи т.зв. *“станіславського феномену”* сьогодні залишаються письменниками двоє – Іздрик і Єшкілев. Інші – давно спекулюють на літературі, і навіть не соромляться цього літературного спекулювання.

Чому я такий категоричний? Почитайте розмови з Тарасом Прохаськом. Це розмови в принципі ні про що. Так, це посібник як нічого не робити, аби тебе називали письменником і ще й проголошували такого літературного неробу майже новітнім класиком. *Дайош канонізацію літературної ліні...*

Жанр розмов хитрий. У ньому, як в кривому дзеркалі видно, хто є хто. І оце зібрання розмов ні про що під однією обкладинкою зіграло злий жарт з неписьменником Прохаськом. Воно вияскравило усю дріб'язковість і вторинність його т.зв. літературної ходи і літературного досвіду.

Бо з тих письменників, які вросли в світ Природи й ставали його органічною складовою, вартує уваги лише Олег Лишега. Всі інші (*a'la Прохасько, a'la Дочинець, a'la Сорока*), які бавляться в природолюбців, сквородинців, вічників – се імітація творення справжнього. А по-суті ці літератори плакають новий різновид навколо-літературної творчості – квазіінтелектуальної попси.

ПРО СТАНІСЛАВІВ І СТАНІСЛАВЦІВ

Tadeusz Olszański. Stanislawów jednak żyje. – Warszawa: Wydawnictwo Iskry, 2010. – 152 s.

Се вже друга книга цього автора, який народився в Станіславові у 1929 році, а від 1945 року живе і працює у Польщі. Перша книга мала назву “*Kresy Kresów. Stanislawów*”, яка вийшла 2008 року у тому ж видавництві, і яка майже моментально розійшлася між читачами. Початок тієї книги, яку я читав фрагментами в інтернеті, автор переніс у передне слово «**Нема вже Станіславова, але є станіславов'яки!**»: “Нема вже Станіславова. Є Івано-Франківськ. З дивною, штучною навіть для українців, а для нас, поляків взагалі порожньою назвою, в жоден спосіб не дотичною до мурів міста, яке колись було Станіславовом”. Не зважаючи на такий вступ, з дещо ностальгійно-елегійним поглядом, – а для українців, попри всю штучність назви, вона є знаковою і актуальною в контексті ствердження українства у своїй державі, і постать Івана Франка, як жодна інша, працює на цю мету, – книга напрочуд жива і щира у своєму намаганні створити візію в чомусь романтичну для поляків і суголосну їхнім міжвоєнним уявленням про власне місце у Європі.

Сама книга складається з авторських спогадових нарисів: “Як Станіславів став польським”; “Бій під Крехівцями”; “Пілсудський в Станіславові”; “Президент Хованець”; “Край Яворських”; “Атени Покуття”; “Гірка і Ревера”; “Слава Коломиї”; “Друг Жендзян – лідер юнаків”; “Орлики і орли”; “Питання честі – доктор Гутт Мостовий”; “Доктор Гошовський – не пережив власної смерті”; “Трагічна конспірація”; “Врятовані із Заглади”; “Пантелерія”; “Відголоси Кресів”; “Як пан Татара врятував Міцкевича”; “Повернення до минулого”; “Станіславів все-таки живе”.

У кожному із цих нарисів є цікаві деталі, штрихи, які виповнюють наше явлення того, яким був Станіславів–Івано-Франківськ у міжвоєнне двадцятиліття і роки більшовицької та німецької окупації.

Особливість цих спогадових нарисів у тому, що в основі їх написання лежать домашні архіви. Багато людей, прочитавши першу книгу автора, надсилали йому листи із власними спогадами про своє життя у Станіславі.

Переповідати усі сюжети цієї цікавої книги немає сенсу. Однак деякі з фактів я наведу. Бо їх навряд чи зустрінеш в інших джерелах.

Так, автор правильно пояснює, чому у Львові в листопаді 1918 року українці не змогли втримати владу: *«Львів був наскрізь польським містом, з величезною перевагою кількісною людності польської над українською. Поляки блискавично зорганізували самооборону, відвоювали залізничний вокзал, на якому перебували транспорти зі зброєю та амуніцією»* (с. 10).

І це при тому, що після поразки Австро-Угорщини владу у містах австрійські бургомістри Львова і Станіслава передали українцям, а не полякам: *«Останній австрійський бургомістр Станіслава, Артур Німхін, 2 листопада віддає владу українцеві Петрові Чайковському, який наказав відразу вивісити українські прапори»* (с. 9-10). А вже 25 травня 1919 року поляки захопили владу в Станіславі: *«Жовніри українці, переважно селяни з околиць Станіслава, кинули карабіни. А український комендант – як занотовує Гофмокль –засвідчив: – Пане лейтенант, ми кидаємо зброю, а ви дайте нам перепустки додому! Подібне стається у всіх стратегічних місцях, із залізничним вокзалом включно. Гине тільки один український жовнір»* (с. 12).

Під час Першої світової війни Станіславів п'ять разів переходив із рук в руки, двічі на його вулицях точилися бої. Важливу роль у черговому рятуванні Станіслава відіграв полковник Болеслав Мосціцький, який очолив загін польських уланів і під Крихівцями здобув перемогу над росіянами: *«Чотириста польських шабель в сам полудень швидко увійшли в місто, просто під палаючий будинок ратуші»* (с. 17).

Декілька разів у Станіславі бував Маршал Юзеф Пілсудський (*«Коли 12 травня 1935 року помер наш Маршал, плакав ревними слізьми»*, с. 22): *«Неофіційно відвідував своїх стрільців значно частіше, щонайменше декілька, якщо не кільканадцять разів»* (с. 23). Цікавою є інформація про спробу українсько-польської співпраці наприкінці серпня 1920 року, коли в Станіславів приїхав Симеон Петлюра на зустріч із Юзефом Пілсудським. Коли ж українці потерпіли поразку, до інтернованих українських офіцерів в Щипьорні прибув Пілсудський, який свій виступ перед ними розпочав словами: *«Я Вас перепрошую, панове, я Вас дуже перепрошую, не так мало бути!»* (с. 27). А рідний брат Петлюри Олександр залишився в польському війську на службі, а після вбивства брата в травні 1926 році, він змінив своє прізвище на Хорольський: *«В*

часі окупації полювали на нього як Совіти, так і Німці. Не нав'язував контакту з бандерівцями. Переховувався в Холмі, Рівному, у Львові, у Варшаві. Перед повстанням вдалося йому виїхати до Братислави, а після війни до Канади. Ото небанальний приклад зовсім інших взаємних наших стосунків!» (с. 27).

Однією із найцікавіших історій, розказаних Тадеушем Ольшанським, є історія про збереження пам'ятника Міцкевича у період Другої світової війни. Пам'ятник було встановлено 24 грудня 1898 року до століття від дня народження Адама Міцкевича. Автором пам'ятника є видатний львівський скульптор Тадеуш Блотніцький. Пам'ятник виконано із італійського мармуру, копію пам'ятника було поставлено у Велічках, на що погодився станіславський комітет. Завдяки цій копії вдалося відновити пам'ятник, бо в грудні 1918 року оригінал був знищений українськими вояками. Це сталося не навмисне, бо *«потім українська влада міста навіть вибачилася перед Поляками»* (с. 130). Новий пам'ятник із бронзи, завдяки копії з Велічек, було відкрито 1930 року. Під час німецької окупації гестапо хотіло знищити пам'ятник, однак якоїсь ночі пам'ятник зник. Одним із рятівників пам'ятника був молодий поляк, станіслав'як, Казімеж Татара (1904-1978). Разом із паном Беднарським, власником складу металолому при вулиці Вовчинецькій, і приятелем Юзефом Вонсіком, вони заховали пам'ятник, поділений на дві частини, під грудю металолому. Там він пролежав до визволення Станіслава, і коли прийшли радянські війська, пам'ятник знову зайняв своє місце на старім п'єдесталі.

Перед початком Другої світової війни, в 1939 році, в Станіславові жило понад 70 тисяч мешканців, з яких 28 тисяч були поляки. У 1944 році місто було напівпорожнє, поляків залишилося близько 10-12 тисяч, а то й менше. Весною 1945 року поляки почали масово виїжджати зі Станіслава, хто під тиском нової влади, хто самі їхали в пошуках рідних. Сьогодні в Івано-Франківську проживає заледве 2 тисячі поляків. Найбільше станіславців осіло в Ополю (близько 5 тисяч родин), Глівіцах, відтак Вроцлаві і Кракові.

І висновок авторський: *«Так, маємо проблеми. З одного боку – проблема ностальгії за тим, що втратили, з іншого – прийняття очевидного. І звіт. Бо в Івано-Франківську постійно найкращим є Станіславів, але все-таки то вже українське місто. Програла щось таке, чого і так не вдалося би виграти. Заплатили рахунок за шляхетську зверхність, пихатість та інтриги, не помітивши пробудження на переломі XIX і XX століття національних рухів, які перетворили Русинів в Українців. Ревани з їх боку був примітивний, невиправдано жорстокий, людиноненависний. А оскільки остання кривда завжди найбільше болить, то ми чуємося покривдженими. Існує також проблема історичних постатей, для нас ворожих, а які для України є героями, вписаними в пошуки самоідентичності і боротьбу за незалежність. Питання виба-*

чення і прохання про вибачення все-таки між нами залишається відкритою. Але водночас не можливо уникнути рефлексії, що якби ми залишилися в старих кордонах Речі Посполитої, це привело би нас до того, що сталося в Югославії» (с. 147).

Ще раз підкреслю, що ця книга написана мудро, виважено і з глибоким розумінням того, що минуле не повернеш, а тому треба жити новими реаліями і не передавати куті меду зі своїми ностальгійними дитячими картинками: «Для мене значно важливішим є той факт, що в Івано-Франківську є багато молодих Українців, які симпатизують Польщі... Івано-Франківськ перейняв естафету від Станіслава, продовжуючи традицію Атен Покуття і став містом університетським. Тут є три вищі навчальні заклади, вчиться багато молоді. В університеті є польське відділення, багато студентів вивчають польську мову. Для цього покоління ми є взірцем і щораз їм ближче до нас. В цьому місті народився, живе і працює найвидатніший письменник сучасної України – Юрій Андрухович. Чудово, як колись Іван Франко, він розмовляє польською і не називає Івано-Франківськ інакше, як пестливо Сташком чи Фраником» (с. 148). Пробачимо нашому авторові оцю ностальгійну невинну картинку, бо основна мета цієї книги інша – виповнитися любов'ю до міста свого дитинства і передати сю дитячу любов наступним поколінням: «І чуємо врешті фізично, що Станіславів все-таки живе. Чи тільки в нас?» (с. 149).

Залишається тільки шкодувати, що подібної традиції сімейного літописання не було в українців. Хоча, все пояснюється просто: українці були підневільною нацією, і їм йшлося не про фіксування своїх родинних історій, а про виживання в непростих, часто нелюдських умовах політичних репресій та соціальної нерівності. Як відповіла колись моя мама на запитання, чому так мало ми знаємо про історію нашого роду, і чому ніхто нею не цікавився: «Дитино, коли було цікавитися?! Ми жили в праці і вмирили в праці». В оцій простій і нехитрій відповіді й захована ота причина відсутності культурних умов, до якої, як це не гірко визнавати, були причетні й поляки. Зрештою, наш автор все це розуміє, і про всі ці проблемні вузли намагається говорити.

“БУДЬ МУЖНЬОЮ, КОХАНА!”

*Раїса Харитонова. Я вийшла заміж за поета. –
Київ: Фенікс, 2014. – 352 с.*

Шкода, що сеї книги не знайдеш у книгарнях і не прочитаєш у бібліотеках. Бо се одна з тих книг, які залишаються не тільки в контексті історії літератури, але й в контексті моралі літератури (виходячи з тези

Чеслава Мілоша: *література для людини, а не людина для літератури*). Її автором є прозаїк і поетеса Раїса Харитоновна, дружина українського поета Леоніда Талалая (1941-2012). Чомусь я не написав про поетичну книжку автора *“Ще все можливо”*. Не тому, що не сподобалася, а тому, що не знайшов *“ключа”*. Нова книга Раїси Харитоновної, яка включає у себе художню прозу, спогади про Леоніда Талалая і листування Леоніда Талалая і Раїси Харитоновної (листи Леоніда Талалая до Раїси Харитоновної 1969-1970 років; вибрані листи Раїси Харитоновної до Леоніда Талалая і Леоніда Талалая до дружини вже після весілля) є якісно іншою, яка дає розуміння і до поезії авторки.

Що стосується художньої прози – маємо пласт чудової жіночої психологічно-сентиментальної оповіді про самотність і зраду. Ці оповідання, як не дивно, є настроєвим камертоном до двох наступних розділів книги, й без цих оповідань було би важко, а то й неможливо зрозуміти самого автора. Особливо щемливими й по-жіночому вразливими є оповідання *“Друзі по нещастю”*, *“Лист до Святого Миколая”*, *“Жертвна чаша”*, *“Сам собі режисер”*, *“Душа знає все”*... Ці розповіді вартують фільмування – нам бракує українських сентиментально-світлих жіночих історій. Хоча у них домінує або невдячний чоловік, або невдячний коханець, або ж невдячний син... Добра, соковита мова оповідань, лаконічні й реалістичні діалоги, – все некрикливе, неголосне, але сповнене якоїсь невтолимої жіночої туги за простим і неможливим жіночим щастям, хоча автор залишає надію своїм героїням майже в кожному оповіданні...

Що стосується спогадової розповіді, яка, власне й має назву *“Я вийшла заміж за поета”*, то се історія взаємин (недобре слово, невдале, якесь холодно-байдуже) Леоніда Талалая і Раїси Харитоновної від їхнього знайомства у 1969 році до розлуки і трагічної смерті останнього у червні 2012-го... Маємо у цій спогадовій повісті яскраві портрети і характеристики самого Леоніда Талалая, Олега Орача, Миколи Вінграновського, Любові Голоти. А ще окремі епізоди літературного та навкололітературного життя, листи Леоніда Новиченка, Олега Орача, Галини Гордасевич, Миколи Рябчука, Миколи Бажана, Володимира П'янова, Івана Прокоф'єва, листи і записки Миколи Вінграновського. Вражаючою є історія трагічної загибелі меншого брата Леоніда Талалая Миколки в далекому 1949 році, яка лягла темною тінню на долю самого поета.

Раїса Харитоновна говорить про Леоніда Талалая з любов'ю і сумом. Говорить делікатно і ніжно, навіть у тих сторінках, в яких згадується про розлуку між ними через молоду поетесу (Леонідові Талалая було 67, коли він закохався у 23-літню жінку).

Звичайно, що це одна з найкращих і найделікатніших книг про Леоніда Талалая. Вона вводить нас у родинний світ поета, у світ його думок, творчих пошуків, побутових негараздів і сімейних конфліктів. До-

повнюють, а моментами й увиразнюють розповідь світлини з сімейного архіву Талалаїв.

Листи є продовженням розмови і допомагають зрозуміти внутрішній світ поета, творять цілісний психологічний портрет. Тут згадується драма молодого Талалая, пов'язана зі службою в армії (він був опромінений і вважав, що не зможе мати дітей); тут багато є любовної мелодрами (чи як називає сама Раїса Харитонова, “епістолярних домагань” поета серця красивої дівчини); тут маємо багато літературних розповідей і родинно-побутових ситуацій.

Окремі фрагменти з листів Леоніда Талалая зачитують:

1. “У мене не розвинене чуття егоїзму. Мені завжди хотілось жити для когось і для чогось. Люди цим користувались і я не раз жорстоко поплатився за свою відвертість і щирість. І ти, очевидно, помітила, що серед усього оточення (яке ти бачила) у мене немає друзів і я (дуже часто) просто граю, дивлюся на все іронічно. І в той же час болісно все сприймаю” (листопад 1969);

2. “Це, мабуть, мій лебединий лист, в якому мені все хочеться сказати, кинути в поштову скриньку і потім – летіти. Летіти з шаленою швидкістю, летіти назустріч своїй смерті, якщо вона існує, але летіти так, щоб нічого не бачити і не відчувати, крім тебе, крім тебе, кохана...”

Я так довго ішов до тебе, так довго тебе шукав, так втомився шуканням! І не повірив, коли зустрів” (грудень 1969);

3. “Мабуть висить наді мною якесь прокляття – бути вічно самотнім і незрозумілим” (грудень 1969);

4. “(...) бути дружиною поета – це бути завжди на грані пекла і раю” (грудень 1969);

5. “Залишся скромною і простою, якою я тебе кохаю. Слава – прах. Якщо ти будеш щасливою – це більше! А поетом ти залишишся. Як мені хочеться мати дитину від тебе і щоб вона говорила: «Мамцю, я хочу спатки». Ти мабуть ніколи не чула, як чудово українська мова звучить в устах дитини. Це щось надзвичайне” (без дати);

6. “Хочу великого і чистого, справжнього щастя. І вірю в це щастя. Вірю! Не хочу нічого мілкового і брудного, не хочу. Якщо ти хоч раз мене зрадиш після всього, що було, у нас нічого не буде. Тоді про щастя не може бути і мови. Якщо я зраджу тебе – теж про щастя говорити не можна. (...) Або велике і справжнє, або – нічого. Я жорстокий, бо занадто вірний. (...). Я не пробачу зради тобі і не пробачу зради собі. Я не буду тобі давати клятви, бо не можу уявити себе подонком” (29 березня 1970);

7. “Життя не любить паніки і хвилинних настроїв. Будь! Будь! Будь! Посміхайся, Сонечко!” (травень 1970);

8. “Скучаю за твоїми сірими оченятами. І взагалі не можу без тебе. Не бери собі нічого дурного в голову і бережи, будь ласка, себе. Ти мені

так необхідна. Будь мужньою, кохана! Це наказ!!! І не розкисай!” (травень 1970);

9. *“Я справді, не вмів тебе ні берегти, ні жаліти, ні по-справжньому любити” (1979 р.)...*

Я не коментуватиму ці фрагменти з листів Леоніда Талалая. Нема потреби, зрештою, не маю права. Але, оскільки вони оприлюднені, я простежую розвиток любовної трагедії Поета і його Жінки, аби переконатися в правоті тези російського філософа початку ХХ століття Василія Розанова, який закликав жінок не вірити словам поета, бо поет ніколи не зможе бути другом, лише ремісник знає, що таке відданість і дружба...

Із листів Раїси Харитонові до Леоніда Талалая наведу лише цитату з одного листа: *“Зараз я себе відчуваю так, як вистуджена хата, у якій ніхто не живе, крім протягу” (Грудень 1984 р.?).* Всі інші листи мають багато літературних і побутових спостережень, характеристик. Але ця автохарактеристика є якоюсь пророчо-жаскою, особливо, коли її розглядати крізь призму сімейної трагедії Талалаїв.

Книгу Раїси Харитонові треба читати. Вона не легка, але чесна і відверта (згадується теза Сенеки: *якщо можемо, то говоримо сміливіше, якщо ні – то відвертіше*). Не так багато у нас чесних і відвертих книг про життя поета і про життя з поетом. Тому ця книга має всі шанси стати класичною.

СПОГАДИ ВАСИЛЯ ФРАНКА

Василь Франко. Спомини / Упоряд. З. Франко, Є. Паранюк; передмова Р. Піхманця; післямова І. Монолатія. – Львів: ТзОВ «Дизайн-студія «Пануга», 2015. – 112 с.

Маємо перше найповніше видання спогадів Василя Франка (1899-1980), братанича Івана Франка. Водночас – ця книга є останнім проектом, яка вийшла за фінансової підтримки Євгена Паранюка (1923-2015), свідомого українця, родом із села Хмелівка на Богородчанщині, якого доля закинула в далеку Америку, де він і завершив своє земне життя. За його підтримки вийшло з добрий десяток видань історико-краєзнавчого характеру, більшість із яких підготував до друку письменник і краєзнавець Василь Бабій.

Євгенові Паранюку пощастило бути знайомим з Євгеном Маланюком, Василем Франком, які вплинули на формування його світоглядно-естетичних поглядів і чіткої громадянської (національної) позиції.

Василь Франко, наймолодший син Захара (в родині його звали Михайлом, про що дізнаємося із фрази Івана Франка, коли він несподівано

побачив небожа на своєму подвір'ї: *“Та чи ти не Михайлів син з Нагуєвич?”*), рідного брата Івана Франка, останні дев'ять місяців життя свого великого стрийка провів біля нього, потім служив в УСС, працював робітником нафтового заводу в Дрогобичі, понад рік на початку 1930-х із сім'єю провів на Радянській Україні, про що у 1933 році написав спогади, в якому застерігав галичан від агітаційного впливу більшовиків, а в час Другої світової війни з сім'єю виїхав спочатку до Польщі, потім у Німеччину, а з 1951 року – до Америки.

Звичайно, ці спогади писалися не письменником, а простим робітником, нехай і з родини Франка, але писалися свідомим українцем, який у своїх споминах виявив те розуміння ситуації, якого бракує відомим і знаним науковцям.

У книзі надруковані чотири спогадових матеріяли Василя Франка: *“Мій стрийко Іван Франко”*, *“Спомин з моїх юних літ”*, *“Кінець польського панування у Дрогобичі в 1939 році”*, *“Що я бачив і пережив на радянській Україні”*. Супроводжує видання передмова доктора філологічних наук Романа Піхманця *“Спомини «хлопчиська неслухняного з Нагуєвич”*, а завершує розмову післямова доктора політичних наук Івана Монолатія *“Стрільцька легенда, або Студії з історії України”*. І передмова, і післямова є цікавими і добротними, однак у них немає найголовнішого – акцентації на біографії Василя Франка і долі його родини (штрихове окреслення біографії є у передмові Романа Піхманця, але воно дуже загальне і схематичне). Перші два спогади видруковані з копії рукописів, які передала родина Василя Франка, так розумію, до цієї публікації приклався Зенон Васильович Франко. А інші два матеріяли є передруками із закордонних видань (про що вказує з посиланням на джерело у передмові Роман Піхманець).

Василь Франко у спогадах про свого стрія говорить про негативну роль опікуна Костя Бандрівського (*“той безличний пан Бандрівський”*) та Целіни Зигмонтовської (*“вона як свідомо людина з великим жалем та ненавистю спеціально до мене вибралася від стрийка”*; *“Помогала єму [Бандрівському. – Є. Б.] в цькуванні пані Зигмонтовська”*), яку ті відіграли в останні місяці життя Івана Франка. Напевне через негативну оцінку Бандрівського ці спогади не були повністю надруковані за кордоном, бо кидали тінь на знану і поважану в Галичині людину.

Я не переказуватиму причин, які спонукали Василя Франка прийти до Львова і поселитися у свого стрія, – причини банальні й вагомні водночас, війна. Мають більший сенс ті події і ті характеристики людей, які запам'яталися шістнадцятирічному юнакові. Оцінки прості й відверті:

1. *“На перший погляд, здивувало мене стрийкове життя і оточення. З родини при йому не було нікого. Оба сини, Тарас і Петро, – на війні, дочка Ганя – в Києві, а дружина – хора, в шпитали. «А ця, що її бачиш, – то є полька, п [ані] Зигмонтовська. Я був змушений взяти єї до хати». І дивно: вона і єї діти, хлопець і дочка, говорять як між собою, так і до*

стрийка, по-польському, а стрийко до них – по-українському. І якось розуміли себе” (с. 13);

2. *“Можу ствердити тут те сумне явище, що стрийка ніхто не відвідував, крім одної старшої вже жєниціни, яка була, мабуть, сестрою Павлика, і одного студента, який називався Мар’ян Колодій”* (с. 17).

Цікаво, що Іван Франко, який бачив і розумів несправедливе ставлення до себе з боку опікуна Бандрівського і Зигмонтовської, майже не коментував їхніх дій. Лише інколи своєму небожеві відповідав: *“І що ж робити? Який світ, такі люди настали”*. А коли небіж сварився з Бандрівським і той роздратований пішов додому, прокоментував, засміявшись: *“Отак йому треба”*...

У ніч на 1 березня 1916 року Іван Франко змусив небожа забрати себе з притулку УСС додому, в холодну, покинуту хату. Пізніше Василеві Франку закидали в провину сю *“втєчу”* Івана Франка, яка, мовляв, прискорила його кончину. Ситуація була простіша й складніша водночас. Хлопча не міг опиратися бажанню стрийка повернутися до своєї хати, який аж плакав, бо так хотів додому: *“Ці слова були сказані з плачем і таким тоном, якого мені не доводилось чути в житю”* (с. 20).

У наступному спомині Василь Франко розповідає про своє перебування в УСС і митарства під час Першої світової війни. Знову ж таки записи безхитрісні, прості. Міркування тим більше цікаві, коли їх накласти на нашу дійсність:

1. *“І тут [під час мобілізації до війська. – Є. Б.] не обійшлося без всяких протекцій, махльойства деяким ліпшим чи, може, багатшим оминути окопів на фронті”* (с. 33);

2. *“Ми будуємо свою державу з поганими будівничими. Чи можна було в такому випадку вірити в наш провід та в нашу перемогу? Ні і ще раз ні! Як ми всі тяжко проклинали цілий нащ провід, то хіба оден господь чув ті проклони, більше ніхто не міг почути”* (с. 53);

3. *“Були вони [петлюрівці. – Є. Б.] свідомі щирі сини України. З ними мені добре жилося: не із якихось там здібностей, яких я не мав, тільки моє назвисько та близька родина поета імпонували. Відчував я там цілком інший дух як в галицькій армії. Не було там такого фальшу, ниhi та зарозумілості”* (с. 63);

4. *“Згадав він [один із українських старшин. – Є. Б.] і про наших нездарних політиків, як [то] Грушевський, Винниченко, Петрушевич і багато інших. Та про наше прокляте партійництво, яке зруйнувало нам мрії, наш ідеал – визволення і будову самостійної України. Сили і завзята в нас не бракувало, тільки що не було кому тими силами добре кермувати”* (с. 67).

У третьому спогадовому матеріалі Василь Франко розкриває причини, чому українці не хотіли воювати за Польщу у Другій світовій війні: *“(…) за що ми, українці, маємо боронити Польщу, яка дала нам за-*

мість школи – тюрму Березу Картузьку, Бригідки, паціфікацію та всякі інші переслідування. І чи не варто їти воювати і життя віддати за таку «ласкаву» до нас, українців, «ойчизну?»” (с. 80).

І вражаючі факти життя українських людей у радянській Україні наводить Василь Франко у матеріалі про своє перебування в Країні Рад:

1. “Розпоряджується тим комсомол, який складається переважно з жидів і давньої міської босячні” (с. 89);

2. “Православних священиків бачив я тут, як сиділи під мурами церкви і просили милостині нарівні зі всякими каліками і прошаками, і їм люде давали милостиню” (с. 89);

3. “(...) робітник у Рад[янському] Союзі гірше бідує, чим безробітні інших держав” (с. 90);

4. “І коли в Україні нарід мре з голоду, коли печуть хліб з ячменю, вики та гарбуза, то в Москві їдять білий хліб, ще й продають” (с. 96);

5. “Бо за 15 місяців мого побуту в СРСР у радгоспі не було ні одного дня, щоб робітники мали вільну хвилю” (с. 97);

6. “Але адміністрація наша святкувала незгірше. Гульня, п’янство, роз’їзди повозами – те все аж шуміло. Та це все жидівські вибрики. За це ненависть до них зроста і росте, бо добро можна скорше забути, але зла українське селянство і взагалі хрещений люд не забуде своїм проводирам-жидам ніколи” (с. 98);

7. “Так що тепер українське село виглядає на якусь руїну. Більша половина селянських хат і загород зовсім знищена. Всюди заросло бур’янами, лише осталися звалища печей і коминів, які, як свідки, стоять і свідчать, що тут колись жили спокійні українські селяни, котрі тепер скитаються на Соловках та Донбасах. В селі тепер мертва тишина” (с. 100)...

Василь Франко пише про голод в українських селах вже узимку 1931 року, жертвою якого впала одна з його доньок (“Між ними одна моя дочка впала жертвою голодової смерті, а друга була в безнадійному стані”) і радить людям, які піддалися впливу большевицької агітації самим поїхати і переконалися у правоті його свідчень, але радить їхати не в Московщину, але по українських селах...

У цій книзі споминів бракує також коментарів. Але, принаймні, маємо корпус спогадових творів, який дає можливість припідняти завісу над окремими фактами української історії, відтвореними безпосереднім свідком і учасником подій, до того ж близьким родичем Великого Каменяра.

м. Івано-Франківськ